

SKAMMEN OG DENS BRØDRE

Arbejdsløshed, maskulinitet og klasseskam¹

I et nyligt udgivet interviewbaseret studie af mandeidealer i Danmark konkluderer forfatterne, at "traditionelle patriarkalske maskulinitetsidealer ikke synes at være de mest legitime blandt mænd i dagens Danmark", men at vi i stedet er vidne til en opblomstring af nye alternative mandetyper (Bloksgaard et al. 152). *Den følsomme mand* personificeret af Kronprins Frederik, der tør græde på sin bryllupsdag, og *den involverede far*, der deler barslen og deltager på lige fod i børneopdragelsen, er ifølge forfatterne blevet accepterede normer, fordi traditionelle hegemoniske mandeidealer har mistet legitimitet. Selvom de adspurgtes maskulinitetsidealer altså beskrives som mangfoldige, synes de dog alle at være enige om én ting: at arbejdsløshed er decideret skamfuldt eller umandigt. En af de adspurgte mænd forklarer f.eks., at han "mener at det er umandigt ikke at kunne forsørge sig selv. Det er en del af min stolthed at kunne forsørge mig selv så min stolthed ville forsvinde [som arbejdsløs]" (Bloksgaard et al. 160). Hvis et væld af alternative mandeidealer virkelig hersker i dag, som studiet konkluderer, hvorfor beskriver alle danske mænd så tilsyneladende ar-

1 Denne artikel er udarbejdet med økonomisk støtte fra Danish National Research Foundation (DNRF127).

bejdsløshed som skamfuldt? Hvis vi virkelig lever i en kultur, hvor de "mest værdsatte maskuliniteter [...] er præget af diskurser omkring kønnenes lighed" (Bloksgaard et al.), hvordan skal vi så forstå de til stadighed ulige og kønnede forestillinger omkring arbejdsløshed og skam?

Denne artikel handler om, hvordan det føles at være arbejdsløs mand i Danmark i dag. Artiklen undersøger således arbejdsløshedens mere affektive dimensioner, idet den samtidig søger at kaste lys på de historiske og sociale processer, der er med til at præge denne oplevelse. Det er artiklens antagelse, at det følelsesmæssige niveau, som vi får adgang til gennem litterære repræsentationer, kan fortælle os noget centralt omkring oplevelsen af at være arbejdsløs, der ikke udtrykkes i almen tale, eftersom arbejdsløshed er så tabubelagt og skamfuldt. Via skamteori vil artiklen analysere to samtidige litterære repræsentationer af arbejdsløse mænd og behandle dem som en slags *cases*: Lau Aaens *Dagpengeland* fra 2012 og Jens Blendstrups *Slagterkoner og Bagerenker* fra 2016. Skammen over arbejdsløshed, der fremstilles i disse to romaner, er flerfacetteret og besidder både destruktive og produktive sider. Selvom de litterære repræsentationer således afbilder vidt forskellige mænd med vidt forskellige forståelseshorisonter, antager skam i begge tilfælde en rolle som anstifter af politiske reaktioner. I Lau Aaens tilfælde ansporer skammen en kritik af arbejdsløshedssystemet samt samtidens entreprenante menneskeideal, imens skammen i *Slagterkoner og Bagerenker* afføder nostalgi og xenofobi. En analyse af arbejdsløshedsskammen giver således indblik i, hvorledes samtidige politiske fænomener som f.eks. højrepopulismen affødes af affektive reaktioner på sociale vilkår.

KLASSESKAM

For bedre at forstå, hvorfor arbejdsløshed føles så skamfuldt i dag, mener jeg, at det er nødvendigt at sætte begrebet om skam ind i en klasse-mæssig kontekst.² Overordnet set omtales skam ofte som en følelse med særlig

2 Inden for affektteori er skam traditionelt blevet knyttet til analysen af kvinder og queer-subjekter af en tradition, der ligger sig i slipstrømmen på Eve Sedgwick. Se f.eks. Sedgwicks forord til den banebrydende samling *Shame and Its Sisters*, som denne artikels titel også implicit refererer til.

relevans for sociale dynamikker eller som "den mest sociale af de basale følelser" (Scheff 97).³ Tankegangen går på, at skam – i modsætning til f.eks. frygt eller vrede, der kan være fysiologiske reaktioner på helt konkrete kropslige trusler – nødvendigvis implicerer en forestilling om et socialt bånd samt et forestillet brud på dette bånd. Man vender ansigtet væk i skam, når man føler mangel på anerkendelse fra et fællesskab samt det sociale blik, man forestiller sig betragter én.

Samtidig peger mange skamteoretikere på, at skam i modsætning til det nærliggende begreb skyld opsluger hele selvet (Nussbaum; Felski). Skyld forholder sig til et brud på en moralsk forpligtelse og kan derfor udskilles fra selvet gennem streng personlig angren eller straf – f.eks. ved den kristne praksis omkring skriften eller ved at afsone straf for forbrydelser mod samfundets love. I modsætning til skyld er skam uadskillelig fra selvet, eftersom skam vedrører selvets identitet som socialt væsen. Man skammer sig over éns position i en social relation eller et socialt system – snarere end over éns gerninger. Den britiske litterat Rita Felski fremhæver netop dette aspekt i sin diskussion af at være akademiker, når man selv er fra den lavere middelklasse:

Skyld er en følelse af indre slethed forårsaget af et brud med moralske værdier; skam derimod er en følelse af nederlag eller mangelfuldhed i andres øjne. Skammen har mindre med moralske overtrædelser at gøre og mere at gøre med overtrædelser af sociale koder og en medfølgende frygt for afsløring, forlegenhed og ydmygelse (Felski 39).⁴

Skam hænger ifølge denne definition uløseligt sammen med éns plads i et socialt hierarki og er derfor også tæt forbundet med følelser som selvringeagt, mindreværd eller personligt nederlag. Skam skyldes, at noget er blevet *afsløret* om selvet, dvs. i classesammenhæng ofte at selvet tilhører en lave-restående eller pinlig klasse. Klassiske arbejderklasseromaner indeholder

3 Se også Nussbaum; Pettigrove og Parsons; Agnes.

4 "Guilt is a sense of inner badness caused by a transgression of moral values; shame by contrast is a sense of failure or lack in the eyes of others. It has less to do with infractions of morality than with infractions of social codes and a consequent fear of exposure, embarrassment and humiliation".

således ofte visse "afsløringscener", hvor centrale karakterer konfronteres med deres egne skamfulde sociale praksisser eller tilhørsforhold (Fox). I visse tilfælde fører dette til medlidenhed og solidaritet mellem karaktererne og deres ligemænd; i andre tilfælde til selvbebrejdelse, selvforagt og forsøg på at flygte fra deres klassemæssige tilhørsforhold.

Den arbejdsløses skam kan derfor måske indledningsvis defineres som en slags intensiveret form for classeskam eller som en pludseligt indtrængende skam, der skyldes selvets "afsløring" som uønsket, uværdig eller taber i forhold til den eksisterende normative orden. Når en person fyres, svarer det affektivt til, at et bånd klippes mellem arbejdsplads og arbejder, hvilket ofte medfører intensive følelser af melankoli, afmagt og tvivl på sig selv. I mange nutidige fiktive repræsentationer af arbejdsløshed repræsenteres arbejdsløshed således ofte som et pludseligt chok, der erstattes af en langsom men stabil nedrykning mod afgrunden.

Et eksempel på denne narrative struktur er at finde i Kristian Bang Foss' roman *Døden Kører Audi* fra 2012, hvor hovedpersonen mister sit job som smart reklamemand efter en falleret kampagne for tværkulturel kunst i Kødbyen: "I begyndelsen tog jeg det ikke så tungt. Jeg sendte ansøgninger af sted og det lykkedes mig også at komme til et par samtaler, men jeg var tættere på fyre end tredive, og det er gammelt i reklamebranchen" (Foss 11-12). Der går dog ikke længe før afgrunden hastigt nærmer sig for den afskedigede hovedperson: "Efter flere gange at være udeblevet fra møderne i a-kassen på grund af tømmermænd, eller simpelthen fordi dagene flød i et, og døgnet blev vendt på hovedet, kom jeg i karantæne, der blev lukket for pengene. Farvel og tak. Det var natfjernsynets tid" (Foss 16). Hovedpersonens sociale deroute fra rødvin og smarte reklamekampagner til dåsebajere og natfjernsyn peger på noget centralt ved mange arbejdsløshedsfremstillinger i dag. Det er ikke så meget den sociale armod, der rammer de arbejdsløse protagonister hårdest – særligt ikke i Danmark, hvor velfærdsstatens sikkerhedsnet trods alt skærmer os fra den værste fattigdom (i hvert fald i den nu 2-årige dagpengeperiode). Snarere hænger den arbejdsløses mismod ofte sammen med skuffelsen og skammen over ikke at leve op til forskellige normer for det gode liv, som det blev defineret i velfærdsstatens guldalder, hvor social mobilitet og tryghed syntes givet. Denne tabserfaring afføder variationer af, hvad den amerikanske

affektteoretiker Lauren Berlant har kaldt "postfordistisk affekt" (Berlant), hvilket i Foss' roman giver sig udslag i en følelsesmæssig deroute mod følelseløshed og apati.

Skam kan altså siges at være et centralt affektivt medium, der synliggør, hvordan man som subjekt ikke lever op til visse sociale forventninger – såsom, i en dansk kontekst, en stabil middelklassetilværelse. Når det klasseskam-mende subjekt rødmer og vender sig væk, opnår det en akut bevidsthed om sin egen underlegenhed i forhold til andre mere værdige klasser på den sociale rangstige.⁵ Som Pierre Bourdieu måske bedst har vist, konfronteres vi med denne klasseskam på daglig basis gennem subtile stratificeringsmekanismer som musiksmag, mode og forbrugsmønstre (Probyn; Bourdieu). I den forstand har skam naturligtvis altid været benyttet i en klassekamp til at ekskludere visse uønskede klasser med de forkerte smage fra de finere selskab. I en dansk sammenhæng er Rune Lykkebergs Bourdieu-inspirerede *Kampen om sandhederne* fra 2008 måske stadig den bedste analyse af, hvordan denne smagsbaserede klasseskam er blevet institutionaliseret og har skabt nye politiske brudflader i velfærdsstatens tid (Lykkeberg).

Nyere skamforskning fremhæver dog samtidig visse produktive sider ved skammen, der kan medvirke til at skabe identiteter eller følelsesfællesskaber (Ahmed; Pettigrove og Parsons; Scheff). Skam producerer sociale og politiske skel i form af f.eks. national bevidsthed, kønsmæssig samhörighed, klassemæssig solidaritet osv. Samtidig kan skam til tider vænnes til sin modsætning, stolthed, hvis følelsesfællesskaber formår at mobilisere sig omkring deres kollektive skam – en strategi, man f.eks. kender fra *gay pride* bevægelsen (Gould). Hvis nok skammende individer forenes om deres delte skam, behøver individerne på et tidspunkt ikke at skamme sig længere.

Den britiske litterat Pamela Fox beskriver således en indbygget dialektik i klasseskammen, eftersom den på den ene side er med til at ekskludere visse lavere klasser fra samfundets højere lag, imens den på den anden side tilbyder arbejderklassen en specifik identitet gennem bevidstheden om

5 Når f.eks. unge fra den britiske arbejderklasse i 1950erne begyndte at klæde sig i jakkesæt som teddy boys, skyldtes dette således ikke blot deres fascination af bourgeoisie's livsstil og kulturelle værdier (den såkaldte "embourgeoisement tese"), men også deres indgroede klasseskam. Se f.eks. Hoggart.

sin egen underlegenhed (Fox). Arbejderklassens kultur kan måske indledningsvis karakteriseres som en skamkultur, idet den traditionelt har været konfronteret med sin manglende evne til at leve op til borgerlige værdier som social mobilitet og individualisme. Men hvis klasseskam kombineres med en forestilling om uretfærdigheden ved denne skam, er der pludselig mulighed for intern mobilisering og sociale kampe for mere lighed.

Historisk set har arbejderklassen således i visse perioder søgt værn mod skammen i solidaritet mellem ligemænd. Den industrielle arbejderklasse kan f.eks. siges at have approprieret skammen, der var forbundet med at være beskidt og tilsølet i borgerskabets øjne, og som blev brugt aktivt til at dæmonisere de arbejdende "hænder" (Isenberg; Robbins). Det er således ikke en tilfældighed, at socialistisk propaganda ofte repræsenterede stolte manuelle arbejdere som tilsværtede, da dette var ment som et forsøg på at mobilisere en slags integritet ved det hårde arbejde.⁶ I sådanne tilfælde kan det være en strategi at appropriere skamobjektet (snavs) og gøre det til led i en kamp for stolthed og solidaritet.

Som vi senere vil se, fremstår klasseskammen i samtidige romaner om arbejdsløshed tilsvarende ofte som en flersidet følelse, der på den ene side marginaliserer og fremmedgør og på den anden side åbner den skammen- des øjne for visse uretfærdigheder i samfundet. I forhold til arbejdsløshed er den arbejdsløses skam således ikke blot ødelæggende og demotiverende – selvom den måske først og fremmest er dette – men også produktiv og politisk motiverende.

ARBEJDSLØSHED I KONTEKST

Inden jeg går videre til romanerne, vil jeg ganske kort sætte arbejdsløshed ind i en historisk ramme for at udpege nogle særlige kendetegn ved vores nutidige forestilling om arbejdsløshed. Som klassifikationsbegreb stammer arbejdsløshed fra slutningen af det 19. århundrede, hvor det blev adskilt fra tidligere benyttede begreber som fattig, pauper eller det engelske "idle"

6 Det er heller ingen tilfældighed at George Orwell i 1933 med beundring kunne skrive, at for den stærke engelske kulminearbejder var selv soignering hårdt arbejde: "At få snavset ud af ens øjenlåg er i sig selv et ti minutters arbejde" (Orwell).

(Denning). Marxister peger ofte på, at arbejdsløshed (eller det Marx kaldte "arbejdskraftens reservehær") hænger systemisk sammen med den kapitalistiske akkumulation (Jameson; Zamora; Marx)⁷, imens Foucauldianere snarere peger på, at arbejdsløshed er et biopolitisk redskab i reguleringen af "farlige" samfundsgrupper (Walters; Boland og Griffin). Selvom begge disse tilgange givetvis indeholder gran af sandhed, mener jeg, at det er begrænsende udelukkende at forstå arbejdsløshed som en uundgåelig funktion af kapitalistisk akkumulation eller som en biopolitisk form for magt uden samtidig at have blik for de mindre forudsigelige, mere affektive dimensioner ved oplevelsen.

Selvfølgelig har det altid på sin vis været skamfuldt at være arbejdsløs i den forstand, at det gør det svært at forsørge sig selv og sin familie. Men selv i industrielle samfund, der byggede på en kønnet arbejdsdeling omkring de såkaldte "male-breadwinner" eller "family wage" modeller, var arbejdsløshed i sig selv ikke til alle tider og i alle kontekster at betragte som skamfuldt eller decideret umandigt. I 1932 i den britiske industrialders storhedstid hyldede Bertrand Russell f.eks. lediggang som en civilisatorisk dyd: "Uden den arbejdsfrie klasse var menneskeheden aldrig kommet ud af barbariet" (Russell). Og midt i 1950ernes amerikanske konsumsamfund associerede machomænd som Jack Kerouac vagabondtilværelsen med autonomi, frihed og anti-konformitet.

Det er derfor vigtigt, mener jeg, at tænke på arbejdsløshed som en mere dynamisk historisk kategori, der delvist er styret af større strukturelle ændringer og delvist er styret af mere ideologiske og affektive forhold. Inden for arbejdsmarkedsforskning peger man typisk på to strukturelle udviklinger, der har været med til at forme vores nutidige forestilling om arbejdsløshed: 1) en bevægelse mod immaterielt arbejde i det globale nord og 2) en stigende grad af fleksibilisering eller "prekarisering" af de vestlige arbejdsmarkeder siden 1980erne.

I industrisamfundet var arbejderens faglige stolthed ofte knyttet til kroppens anstrengelser og udsættelse for fare – altså traditionelt set maskuline dyder (Walkerdine og Jimenez). Idet en stigende del af arbejdet

7 Se også den berygtede "generelle lov for den kapitalistiske akkumulation" i Marx, *Kapitalen* kap. 25.

er gået fra manuelt til immaterielt arbejde, og dele af arbejdsstyrken nu er overtaget af kvinder, har arbejdet selvfølgelig mistet en del af denne gamle maskuline aura. Flere er da også begyndt at tale om en feminisering af det moderne arbejdsmarked, hvor "traditionelle" mænd fremmedgøres fra deres karrierer og falder igennem som de nye omstillingsvanskelige eller samfundets tabere (Kimmel; Rosin). Hvis arketyperen for en arbejdsløs i industritiden var den hjemmegående husmor, er den i post-fordismen måske snarere blevet den enlige mand.

Samtidig har prekariseringen af dele af arbejdsmarkedet ændret mange gruppers tilknytning til arbejde samt traditionelle former for arbejderklassesolidaritet. Visse nyere klasseteoretikere snakker således om en fragmentering af den traditionelle vestlige arbejderklasse, hvor "prekariatet" defineres som den gruppe på arbejdsmarkedet, der er mest udsat for tilbagevendende perioder med arbejdsløshed (Savage et al.; Standing). De traditionelle industrierhverv var måske fysisk krævende og ofte farlige, men de tilbød i det mindste solidaritet igennem en kollektiv kamp for bedre arbejdsvilkår – og med velfærdsstatens frembrud begyndte de faktisk også at tilbyde stabilitet og mulighed for social mobilitet. Solidariteten begrænsede sig på dette tidspunkt ikke blot til solidaritet blandt fastansatte, eftersom arbejdsløse og løstansatte i høj grad også blev betragtet som del af arbejderklassen. I en verden, hvor arbejde er blevet mere prekært, bliver arbejdsløshed tilsvarende mere truende, idet vi, hvis vi ikke selv mister jobbet, kan se et stigende antal af vores kolleger gøre det. Og idet arbejdere føler sig truede, klynger de sig endnu tættere til deres tilvante privilegier, hvilket også delvist kan forklare visse nyere politiske bevægelser, der nostalgisk vender sig bagud mod en fortid præget af sikkert arbejde, national stolthed og virile mandlige lederskikkelser.

Slutteligt bør nævnes den stigende dæmonisering af arbejdsløse, der med neoliberalismen har vundet hævd. Neoliberal ideologi prædiker på den ene side personlig frihed og frihed til at bestemme over sin egen arbejdstid, imens den på den anden side (paradoksalt nok) dæmoniserer arbejdsløse som mindreværdige eller undermennesker (Jones; Harvey). Fremfor at betragte arbejdsløshed som en personlig ret eller som et strukturelt problem, bebrejder neoliberal ideologi den arbejdsløse selv. Vi kender det i Danmark måske bedst fra populærkulturen, hvor tv-programmer som *Asger og de*

langtidsledige og debattører som Dovne Robert trives i kraft af en diskurs om, at arbejdsløse mænd (hvis de ikke allerede gør det i forvejen) burde skamme sig. Skylden for arbejdsløshed er således i stigende grad blevet individualiseret, hvilket også kommer til udtryk i de arbejdsløshedspolitikker, der forfølges på institutionelt plan i den danske velfærdsstat.

ANTI-ENTREPRENANTE MÆND

En måde at skitsere, hvorledes disse strukturelle ændringer har påvirket oplevelsen af arbejdsløshed på, er at pege på et skift til et ideal om "den entreprenante arbejdsløse" (Walkerdine og Bansel; Jimenez og Walkerdine). Entreprenøridealets menneskesyn bygger på ideen om *homo agens*, i den forstand at entreprenøren skal vide, hvad han vil, og ikke være bange for at slå til, når chancen byder sig. Samtidig med at være handlekraftig skal entreprenøren dog også være situationsbevidst og kunne sælge sig selv i et dynamisk arbejdsmarked. Dette kræver en omskiftelig identitet, hvor den arbejdsløse på én og samme tid er spekulant, innovator, koordinator samt risikotager. Entreprenøren er konstant omstillingsparat og fleksibel, samtidig med at han paradoksalt nok også er autonom og sikker på sig selv. Den tyske sociolog Ulrich Bröckling peger endvidere på et andet centralt paradoks, der er indbygget i dette samfundsideal, eftersom entreprenør-typen kun kan konstrueres komparativt overfor nogle, der netop *ikke* er entreprenante. At være entreprenant er at være anderledes, og dette kan vi i sagens natur ikke allesammen være. Dette paradoks minder måske mest af alt om scenen i Monthly Pythons *Life of Brian*, hvor Brian prøver at forklare en folkemængde, at de alle er individer, hvorefter de i kor svarer: "JA VI ER ALLE INDIVIDER". Når samfundet prædiker, at vi alle skal være kreative og entreprenante, ender det som oftest i en konformitetskultur.

Et nyligt udgivet ph.d.-studie om unge arbejdsløse peger på, at idealet om entreprenørskab også danner grundlag for aktiveringsarbejdet i danske arbejdsløshedsinstitutioner (Pultz). Blandt unge associeres arbejdsløshed i stigende grad med en personlig brist knyttet til den arbejdsløses manglende evne til at "kultivere et repertoire af positive følelser og affektive kapaciteter såsom motivation, passion og entusiasme, der identificeres som centrale valutaer på det danske arbejdsmarked" (Pultz 4). Jobcentre og de såkaldte

"anden aktører" forsøger at skabe entreprenante mennesker, der investerer deres hele selv i forsøget på at få et arbejde, men som tilsvarende føler det som et enormt personligt nederlag, når denne investering ikke bærer frugt. Dette fører til en mere intensiv skam over arbejdsløsheden, idet arbejdsløshed knyttes til éns inderste forestillinger om selvet. Man kunne også sige, at arbejdsløshed blandt unge tidligere associeredes med en mangel på evner eller kvalifikationer – altså en skyldsfølelse, der kunne udbedres med opkvalificering og lignende – imens den nu i stigende grad associeres med en mere personlig, altomklamrende skam.

Romanen *Dagpengeland* tegner et satirisk portræt af netop disse dynamikker, som er i gang med at overtage velfærdsstatens arbejdsløshedsinstitutioner samt præge hele vores kultur omkring arbejdsløshed. I romanen, som ifølge bogens undertitel er "En sand historie om aktivering", følger vi nyuddannede cand.scient.adm Lau og hans oplevelser fra jobsøgningskurserne hos anden aktør Integro – en institution, hvis selvproklamerede målsætning er at "kombinere arbejds- og privatmennesket" og "opbygge hele mennesker fra bunden". Det er, forstås, hele selvet, der skal involveres i jobsøgningsprocessen, hvilket resulterer i, at de jobsøgende fodres med en masse new-age motivationssnak samt en række mere eller mindre meningsløse aktiviteter som "teoretisk telefoni", "håndtryk i praksis" og "JOBsolen" (fremstilling af plancher, der illustrerer personlige kompetencer). Aktiviteterne er i bedste fald absurde og i værste fald ydmygende for de jobsøgende, hvis reelle kvalifikationer fuldstændig overses i det fallerede forsøg på at opbygge "hele", udadvendte og entreprenante mennesker.

Dagpengeland kan altså ses som en parodi på et arbejdsløshedsforløb, der i sig selv er blevet til hårdt arbejde, idet affektive pseudokompetencer skal trænes *ad absurdum*, imens reelle kvalifikationer overses. Samtidig er romanen også med til at eksponere et arbejdsløshedssystem, der hiver kvalificeret arbejdskraft rundt i formålsløse og selvopfyldende cirkler. Snarere end at hjælpe de jobsøgende med de negative følelser, de kunne have omkring deres ledighed, synes Integros kurser at være med til at producere og vedligeholde disse. Når jobkonsulenten Britta f.eks. giver en monolog om "ulemperne ved at være ledig", producerer hun en enorm tragisk stemning:

- Der er utrolig mange ulemper ved at være ledig, indleder Britta. Hvad siger familien? Hvad siger vennerne? For mange er der tale om et personligt nederlag, en personlig tragedie. Som et dødsfald i familien. Mange tør slet ikke tale om det eller fortælle det til andre. Ikke engang familien eller de allernærmeste venner. At være ledig er et tabu. Det er forbundet med skam (Aaen 42).

Hvorfor gentages de negative konsekvenser, nogle føler ved at være arbejdsløs, så mange gange, hvis ikke netop for at stadfæste dem? Jobsøgningskurser som Integros skaber jo ikke flere jobs og er derfor ikke brugbare som svar på problemet omkring arbejdsløshed. Snarere er jobsøgningskurser, når de bedrives i Integros ånd, med til at opretholde en forestilling om arbejdsløshed som tragisk og skamfuldt, samtidig med at de implicit beder jobsøgende ændre sig til entreprenørtyper i den forfejlede tro, at det vil gøre dem mere attraktive på jobmarkedet. Som Bröckling peger på, er forsøget på at gøre os alle til entreprenører i sig selv en selvmodsigende praksis. Idet alle arbejdsløse ryger igennem samme proces, mister de entreprenante kompetencer, der tillæres i arbejdsløshedsinstitutionerne, deres originale og kreative egenskaber og bliver snarere kulturelle dogmer. Jobsøgningskurser som Integros skaber altså ikke flere jobs, men blot en særlig type entreprenant arbejdsløs.

Det faktum, at hovedpersonen Lau er mand i slutningen af tyverne fra et traditionelt mandsdomineret studie som statskundskab, er formentlig ikke tilfældigt. Som tidligere nævnt er bevægelsen væk fra manuelt til affektivt eller immaterielt arbejde sket parallelt med, at kvinder er begyndt at optage større plads på arbejdsmarkedet. Selvfølgelig skal Integro ikke ses som repræsentant for det nye feminiserede jobmarked, men snarere som et absurd billede på de entreprenante værdier, der vægtes stadigt højere i vores samfund. De affektive pseudokompetencer, som kursusdeltagerne lærer på Integros jobsøgningskurser, føles da også ydmygende for den mere traditionelle mandlige hovedperson, der bestemt ikke ønsker at være hverken fleksibel, udadvendt, selvtillidsfuld eller "noget særligt", som jobsøgningskurset ellers ihærdigt prøver at forme ham til.

Laus fremmedgørelse fra jobsøgningsprocessen kulminerer i en scene, hvor han i bussen på vej til Integro har en samtale med en lille pige fra en nærliggende børnehave:

Hun nikkede igen og jeg forklarede at det med at blive indkaldt af jobcentret og sendt i aktivering, det vil jeg tro hos mange giver den samme fornemmelse, som når man lukker luften ud af en ballon. Ikke med et brag eller en sjov prutten, men med en flad siven (Aaen 88).

Arbejdsløshed er for Lau ikke blot skamfuldt pga. manglen på job, men også fordi han igennem aktiveringsprocessen bedes give afkald på dele af sig selv for at leve op til idealer om entreprenørskab og udadvendthed. Den "flade siven", som Lau forbinder med aktiveringen, kan således ses som hans personlighed, der modvilligt siver ud, idet han bedes indfinde sig med arbejdsløshedsinstitutionernes krav. I den forstand er Laus fortælling et fint billede på den fremmedgørelse fra arbejdsmarkedet samt frustration i mødet med arbejdsløsheden, som mange mænd føler i dag.

Samtidig er det dog også klart, at den skam, som Lau føler ved at gå i aktivering hos Integro, er med til at afføde hans kritik af selvsamme institution. Hvorfor ellers skrive en bog, der stiller skarpt på, hvad forfatteren på bagsideflappen kalder "en samfundsøkonomisk og social katastrofe"? De produktive sider af skammen kommer således til syne, idet Laus kritik af Integro og aktiveringssystemet delvist produceres af hans personlige skam ved selv at være en brik i systemet. Det er i det øjeblik, at systemet blotter sin udskammende karakter, at det kan kritiseres.

SKAM OG HØJREPOPULISME

Dagpengeland tegner altså et satirisk og kritisk portræt af, hvordan arbejdsløshedserfaringen har ændret sig de senere år, og hvordan denne erfaring delvist opretholdes og produceres af velfærdsstatens arbejdsløshedsinstitutioner. I takt med at arbejdsløshedskulturen har ændret sig, er det dog også klart, at der er sket et skift i, hvilke grupper der finder sig særligt udsatte for arbejdsløshed i dag. Som tidligere nævnt har immaterielt arbejde og prekariseringen af visse dele af arbejdsmarkedet kastet tidligere beskyttede grupper ud i en jobmæssigt prekær situation. Dette skift i, hvad vi med Judith Butlers ord kan kalde "fordelingen af prekaritet", er samtidig med til at markere væsentlige skift i vores politiske landskab (Butler).

Et eksempel, der i denne sammenhæng ofte nævnes, er de dele af den vestlige arbejderklasse og lavere middelklasse, som tidligere støttede

arbejderbevægelsen, men som nu tilslutter sig højrepopulistiske bevægelser. I *Strangers in Their Own Land* beskriver sociologen Arlie Hochschild den amerikanske højredrejning ud fra en tese om en ændring i de fattige sydstaters "dybe historie" – et begreb, Hochschild definerer som en "føles-som-om historie" – det er dén historie følelser fortæller igennem symbolsprog. Den fjerner dømmekraften. Den fjerner fakta. Den fortæller os hvordan tingene føles" (Hochschild 135).⁸ Hochschilds begreb "dyb historie" deler mange kendetegn med begrebet "følelsesstruktur", som man kender fra den britiske *Cultural Studies* tradition, der også strukturelt forsøger at analysere vævet af kulturelt og materielt betingede følelser i en given historisk kontekst, samt fremhæver følelser som væsentlige politiske aktører (Sharma og Tygstrup). Men snarere end at beskrive følelsesstrukturer som konglomerater af forskellige følelser, der kan adskilles og analyseres i deres samspil, beskriver Hochschild en dyb historie som et narrativ eller en allegori, der kun kan skildres fuldt ud i sin symbolske form. Ifølge Hochschild abonnerer både *Tea Party* tilhængere og Trump-vælgere på en "dyb historie" eller allegori, der går ud på, at dydige, gudfrygtige amerikanere, som dem selv, står plantet i en kø til den amerikanske drøm, imens en lille gruppe af udefrakommende – ofte sorte, mexicanere, muslimer eller arbejdsløse – snyder foran i køen vha. *affirmative action*, ulovlig immigration eller arbejdsløshedsunderstøttelse (Hochschild). Det er altså i bund og grund en historie om den sociale mobilitets stagnering blandt delvist sårbare grupper i det amerikanske samfund, og hvorledes dette i sidste ende kan føre til vrede, nostalgi eller had til endnu mere sårbare grupper.

Det er på visse punkter samme psykologiske proces, der udspiller sig i Jens Blendstrups sortkomiske roman *Slagterkoner og Bagerenker*. I romanen følger vi elektrikereren Jørgen, som fyres efter at have arbejdet for samme firma i 22 år, hvorefter han begynder et langsomt fald mod bunden, idet han må sætte sin villa og bil til salg, imens hans ægteskab begynder at smuldre. Samtidig udvikler den ellers sympatiske og venlige mand paranoide fantasier om, at polske fremmedarbejdere og syriske flygtninge i ledtog med ISIS og russerne forsøger at overrende landet og underminere den danske

8 "a feels-as-if story – its the story feelings tell, in the language of symbols. It removes judgment. It removes fact. It tells us how things feel."

model. Jørgens arbejdsløshed skyldes dog snarere strukturelle ændringer af arbejdsmarkedet, som bl.a. dem jeg tidligere nævnte, idet hans chef Poul effektiviserer firmaet for at holde sig konkurrencedygtig på et globalt marked: "Jeg kan sgu ikke have jer gående mere, siger Poul – jeg er ked af det".

Det er klart, at Jørgens stigende paranoia og xenofobi delvist hænger sammen med stagnationen af en bestemt forestilling om social mobilitet. Jørgens følelsesstruktur svarer således delvist til det, Hochschild beskriver som den amerikanske yderste højrefløjs "dybe historie" – med den forskel at der for enden af Jørgens kø ikke venter den amerikanske drøm, men snarere et trygt liv i velfærdsstaten. Et langt arbejdsliv med løn og pension efter overenskomst er truet af noget vagt og udefinerbart, som for Jørgen ender med at finde form i figuren om den fremmede. Jørgens fremmedhad kulminerer, idet han en dag står og råber ukvemsord fra en motorvejsbro i Rødby ved siden af manden, der i 2015 blev kendt for at spytte efter flygtninge:

Der står en mand og spytter på en bro. Ham tør Jørgen til gengæld godt køre hen til. For det er en dansk mand med en god dansk vrede der står der. Mandens hår er gråt men tyndt som Jørgens. Hænderne kan ikke finde hvile. Blodtrykket kunne byttes lige over. Det er som at komme hjem (Blendstrup 405).

Jørgens vrede, som vi i tråd med denne artikels tidligere argument kan sige skyldes skammen ved at være arbejdsløs, vendes således imod en endnu mere udsat og sårbar syndebuk i form af flygtninge. Jørgen indgår i et følelsesfællesskab med den spyttende mand, som ikke bygger på noget identitetssammenfald – da Jørgen jo ikke ved andet om spytteren end, at han er dansk og tyndhåret – men snarere en fælles frygt og vrede. Jørgen og spytteren deler ikke andet end deres skuffelse og forsmåelse, men de finder ind i et slags fællesskab ved at vende dette mod samme faste og konkrete objekt. Heldigvis når Jørgen at sluge sit spyt, inden han selv får spytten på flygtningene, idet han gribes af sympati, da en flygtning rækker hånden op mod ham.

Samtidig gør romanen det ganske klart, at Jørgens skam over sin arbejdsløshed delvist hænger sammen med hans indgroede forestillinger om kønsroller. Efter han mister jobbet, og konen begynder at udfylde rollen som "breadwinner", fremmedgør Jørgen således sig selv fra ægteskabet gennem druk og diverse mere eller mindre vanvittige udskjelser. Idet Jørgen

mister sin berettelse som *breadwinner*, griber han i stedet ud efter en mere traditionel kropsbaseret maskulinitet i skikkelse af naboen Madsen, eller "Papa Madsen" som Jørgen begynder at kalde ham, der har "store barkedede hænder [...] ru af udendørs arbejde", drikker dåsebajere, hører heavy metal og arbejder på et værested for utilpassede drenge. I Madsens selskab finder Jørgen kortvarigt rester af en hedengangen mandlig arbejdersolidaritet og dermed værn mod sin egen demaskulinerende skam. Men i romanens univers synes machomænd som Madsen på ingen måder at være tiden moden, og Madsen ender da også som en "deadbeat"-far, der mister grebet om sin søn, ligesom Jørgen selv mister grebet om sit ægteskab.

Jørgen befinder sig sidst i romanen på randen af kontanthjælp, skilsmisse og den komplette selvdestruktion, indtil han en dag opdager et kartotek af billeder af nøgne damer på sin senile fars private, aflåste kontor:

Endelig forstår han hvorfor han måtte låse af. Det er en drift der går generationer tilbage. Jørgens mor var alt for jaloux anlagt. Tiden var ikke til flerkoneri. Og Jørgen der følte sig så alene. Skam og skyld og tvivl er med et forsvundet. Der er ingen der er tossede her. Vi er videnskabsmænd. Vor penis er vor kolbe (Blendstrup 412-413).

Det er først i dette moment, at Jørgen finder aflad for sin skam, idet han opfinder et narrativ om, at hans far i virkeligheden var videnskabsmand udi forskningen af kvindekønnet. Man kan sige, at opfindelsen af faderen som skjult skørtejæger i sidste ende bliver Jørgens redning fra den selv-nivellerende proces, hans arbejdsløshedsskam har kastet ham ud i. Jørgen må vende tilbage til en traditionel potent mandlig idealtpe for at redde en rest af selvrespekt og slægtsmæssig ære fra arbejdsløshedens demaskulinerende vortex. Nu kan man naturligvis mene om dette kønsideal, hvad man vil, men det er en af romanens klare kvaliteter, at den viser os en mere nuanceret historie om mænd som Jørgen, hvori de ikke bare er forkastelige mandschauvinister, men faktisk fortjener sympati og forståelse. Jørgen bruger netop sin måske lidt gammeldags form for maskulinitet som værn mod skammen, og hans skæbne er derfor først og fremmest tragisk. Som læsere forstår vi ganske klart, at Jørgens tilbagevenden til et traditionelt maskulinitetsideal næppe vil føre noget godt med sig, men vi forstår også Jørgens behov for denne tilbagevenden for at redde en rest af værdighed og selvrespekt. Jørgen ender altså i en tragisk *catch-22* situation, hvor midlet

(skørtejægeri), der skal lindre hans arbejdsløshedsskam, formentlig blot ender i flere nederlag og mere skam.

Jeg definerede tidligere skam som en følelse, der til tider kan afføde klassebevidsthed, idet den på et affektivt plan gør økonomisk underlegne grupper bevidste om deres egen underlegenhed. Vi så f.eks., hvordan hovedpersonen i *Dagpengeland* brugte skammen aktivt til at konstruere en kritik af, hvad han følte var et latterligt dagpengesystem, netop i det øjeblik at systemet viste sin udskammende karakter. I *Slagterkoner og Bagerenker* møder vi en langt mere destruktiv og nivellerende skam. Jørgens skam over sin arbejdsløshed afføder godt nok en fjern fornemmelse af social uretfærdighed og vrede, men disse følelser finder aldrig fast form i Jørgens verdensbillede. Vreden, som affødes af arbejdsløshedsskammen, rettes i Jørgens tilfælde skiftevis mod hans tidligere chef, naboen Dyremose, polske fremmedarbejdere og flygtninge, idet han har svært ved at finde syndebugke i en globaliseret verden under konstant opbrud. Jørgen finder først aflad for sin skam og vrede, da han slutligt konstruerer sig selv som en viril kvindevidenskabsmad – ikke fordi denne identitet synes særligt tidssvarende, men fordi det er den eneste positivt konstituerede identitet, der er til rådighed for mænd som ham. Den hypermaskuline slægtsstolthed, Jørgen finder, bliver dermed hans sidste værn mod en ellers altfortærende skam. Denne artikel har således beskrevet skam som en flersidet følelse, der kan have skiftevis destruktive og produktive egenskaber, og hvis politiske bredside kan variere fra systemkritik til nostalgi og højrepopulisme.

MATHIES G. AARHUS, ph.d.-stipendiat ved Institut for Kulturvidenskaber på Syddansk Universitet. Nyeste udgivelser indbefatter "Nedrykningsfortællinger" (i *Atlas*) og "Relaxing the Avant-Garde" (i *symploke* 24). Skriver ph.d. om arbejdsløshed og følelser i samtidslitteraturen.

SHAME AND ITS BROTHERS

Unemployment, Masculinity, and Class Shame

This article is about how it *feels* to be an unemployed man today. After briefly accounting for certain historical developments that have shaped the contemporary unemployed male experience, the article focuses on

one feeling central to this experience: shame. The article argues that unemployment is increasingly attached to shame, rather than guilt, as the unemployed self perceives itself as inadequate in relation to a neoliberal ideal of entrepreneurship. Using sociological theories about class shame, the article proceeds to analyze two literary representations of unemployed men in a contemporary Danish context: Lau Aaen's *Dagpengeland* and Jens Blendstrup's *Slagterkoner og Bagerenker*. The shame in *Dagpengeland* breeds a critical attitude towards the shaming unemployment institutions of the welfare state, while *Slagterkoner og Bagerenker* explores the psychological processes of a form of shame turned into xenophobic resentment. Unemployed male shame is thus described as a multifaceted feeling; destructive in the sense that it tears down men's ingrained identities and solidarities but productive in the sense that it affectively confronts the ashamed subject with certain social inequalities and injustices.

KEYWORDS

EN: Shame; unemployment; social class; masculinity; precariat; neoliberalism; right-wing populism; solidarity
DK: Skam; arbejdsløshed; klasse; maskulinitet; prekariat; neoliberalisme; højrepopulisme; solidaritet

LITTERATUR

- Aaen, Lau. *Dagpengeland*. København: Gyldendal, 2012.
- Agnes, Heller. "Five Approaches to the Phenomenon of Shame". *Social Research* 4 (2003): 1015-1030.
- Ahmed, Sara. *The Cultural Politics of Emotion*. 1. udg. Abingdon: Routledge, 2004.
- Berlant, Lauren. "Nearly Utopian, Nearly Normal: Post-Fordist Affect in *La Promesse* and *Rosetta*". *Public Culture* 2 (2007): 273-301.
- Blendstrup, Jens. *Slagterkoner og bagerenker*. København: Rosinante & Co, 2016.
- Bloksgaard et al., Lotte. "Masculinity Ideals in a Contemporary Danish Context". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 3 (2015): 152-69.
- Boland, Tom og Ray Griffin. *The Sociology of Unemployment*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. 1. udg. Abingdon: Routledge, 1986.
- Butler, Judith. *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Harvard: Harvard University Press, 2015.
- Connor, Steve. "The Shame of Being a Man". *Textual Practice* 2 (2001): 211-30.

- Denning, Michael. "Wageless Life". *New Left Review* 66 (2010): 79-97.
- Felski, Rita. "Nothing to Declare: Identity, Shame, and the Lower Middle Class". *PMLA* 1 (2000): 33-45.
- Foss, Kristian Bang. *Døden Kører Audi*. København: Gyldendal, 2012.
- Fox, Pamela. *Class Fictions: Shame and Resistance in the British Working Class Novel, 1890-1945*. Duke: Duke University Press Books, 1994.
- Gould, Deborah B. *Moving Politics*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Hochschild, Arlie Russell. *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*. New York: The New Press, 2016.
- Hoggart, Richard. *The Uses of Literacy*. London: Chatto & Windus, 1957.
- Isenberg, Nancy. *White Trash: The 400-Year Untold History of Class in America*. London: Penguin, 2016.
- Jameson, Fredric. *Representing Capital: A Reading Of Volume One*. Reprint edition. New York: Verso, 2014.
- Jimenez, Luis og Valerie Walkerdine. "A Psychosocial Approach to Shame, Embarrassment and Melancholia amongst Unemployed Young Men and Their Fathers". *Gender and Education* 2 (2011): 185-99.
- Jones, Owen. *Chavs: The Demonization of the Working Class*. 2. rev. udg. New York: Verso Books, 2012.
- Kimmel, Michael. *Angry White Men: American Masculinity at the End of an Era*. 1. udg. Nation Books, 2015.
- Lykkeberg, Rune. *Kampen Om Sandhederne*. København: Gyldendal, 2008.
- Marx, Karl. "Chapter Twenty-Five: The General Law of Capitalist Accumulation". *Capital. A Critique of Political Economy*. 1. bind. Overs. Samuel Moore og Edward Aveling. Marx/Engels Internet Archive (Marxist.org), 1995 og 1999. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch25.htm>.
- Nussbaum, Martha C. *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Orwell, George. *The Road to Wigan Pier*. Red. Will Jonson. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014.
- Pettigrove, Glen og Nigel Parsons. "Shame: A Case Study of Collective Emotion". *Social Theory and Practice; Tallahassee* 3 (2012): 504-30.
- Probyn, Elspeth. "Everyday Shame". *Cultural Studies* 2-3 (2004): 328-49.
- Pultz, Sabina. *It's Not You, It's Me: Governing the Unemployed Self in the Danish Welfare State*, 2017.
- Robbins, Bruce. *The Servant's Hand: English Fiction from Below*. Duke: Duke University Press, 1986.
- Rosin, Hanna. *The End of Men: And the Rise of Women*. 1. udg. New York: Riverhead Books, 2012.
- Russell, Bertrand. *In Praise of Idleness*. 1932. <http://www.zpub.com/notes/idle.html>.
- Savage, Mike et al. "A New Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment". *Sociology* 2 (2013): 219-50.

- Scheff, Thomas J. "Shame and the Social Bond: A Sociological Theory". *Sociological Theory* 1 (2000): 84-99.
- Sedgwick, Eve Kosofsky et al. *Shame and Its Sisters: A Silvan Tomkins Reader*. Duke: Duke University Press, 1995.
- Sharma, Devika og Frederik Tygstrup. *Structures of Feeling: Affectivity and the Study of Culture*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015.
- Standing, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic, 2014.
- Walkerdine, Valerie og Peter Bansel. "Neoliberalism, Work and Subjectivity: Towards a More Complex Account". *The SAGE Handbook of Identities*. Red. Margaret Wetherell og Chandra Talpade Mohanty. SAGE, 2010. 492-507.
- Walkerdine, Valerie og Luis Jimenez. *Gender, Work and Community After De-Industrialisation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2012.
- Walters, William. *Unemployment and Government: Genealogies of the Social*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Zamora, Daniel. "When Exclusion Replaces Exploitation: The Condition of the Surplus-Population under Neoliberalism". *Nonsite 10* (2013), <http://nonsite.org/feature/when-exclusion-replaces-exploitation>

